

PAPER DETAILS

TITLE: Batı Kùltüründe Oryantalizm, Müslüman Türkleri Ötekilestirme Çabaları Ve Çevirilerdeki
İmgesel Yansımaları

AUTHORS: Refika Zühal GILIÇ

PAGES: 275-292

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/910000>

Batı Kültüründe Oryantalizm, Müslüman Türkleri Ötekileştirme Çabaları Ve Çevirilerdeki İmgesel Yansımaları

*Orientalism In The West Culture, The Efforts For Marginalization Of
Muslim Turks And Fictional Reflections in Translations*

Refika Zuhal Gılıç*

Öz

Bu çalışmada Batı Oryantalizminin geçmişten günümüze Doğu halklarını yerme eğilimi; bu bağlamda özellikle Müslüman Türkleri yermesinin tarihsel kökenlerini oluşturan edebiyat eserlerinde yer bulmuş yanlış bilgilerin aktarımı ve Batı'da ve Türkiye'de saygınlığını koruyan büyük düşünür ve bilim insanlarının bu eserlere paralel yanlış bakış açılarına değinilerek ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde Alman edebiyatına damga vurmuş anı, günce, gezi ve deneme yazılarında yansıtılan ötekileştirilmiş Türk imgesi ve oryantalist izleri, ikinci bölümde ise İslam ve Türk imgesinin Kant, Herder, Freidrich Engels, Karl Marks, Hegel gibi ünlü düşünürlerce oryantalist bakış açısıyla aktarılması ve son bölümde ise 16.yy denemelerinde gerçeği yansıtmayan Türk imgesi ve oryantalist izler aktarılacaktır. Sonuç olarak, Avrupalılar gözünden sunulan bilgilerden çıkarılması gerekenin öncelikle günümüzde hala karşımıza çıkan ve dayanaksız olan Müslüman Türk imajının basılı ve bizzat insani kaynaklarını tanıyarak, şeffaflık sınırları içerisinde bu imajı doğru yansıtabilmek için tarihsel, kültürel, dini zenginliklerimize sarılarak daha fazla uluslararası akademik çalışma yapılmasının elzem olduğu kanısına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Oryantalizm, Türk-Müslüman imgesi, Batı edebiyatı, Avrupalı bilim adamları.

* Öğr. Gör., Sinop Üniversitesi, Ayancık Meslek Yüksekokulu (Sinop, Türkiye), refika.gilic@sinop.edu.tr; Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çeviribilim ABD (Sakarya, Türkiye), refika.gilic@ogr.sakarya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3474-5804 (*Oryantalizm ve Kültürlerarasılık çeviribilim doktora dersinden esinlenerek gerçekleştirilen bu araştırma Prof. Dr. İlyas Öztürk'e ithafen yazılmıştır.*)

Bu makale iThenticate sistemi tarafından taranmıştır.

Makale Gönderim Tarihi: 11 Şubat 2019

Abstract

This study aimed to explore the tendency of the West Orientalism to criticize the East communities from past to present, the transfer of the wrong data placed in literary works which make up the historical roots of the satirization of Muslim-Turks and the wrong perceptions parallel to these works which belongs to the pioneer philosophers and writers in the West. Initially; the reflection of the marginalized image of Turk and Orientalist indications in the memory, journal, travel writings and essays in German Literature; then the orientalist image of Islam and Turk by famous phiolosphers, finally unsubstantial image of Turk and orientalist indications in 16.century essays will be mentioned. Consequently, due to the chimerical Turk image that we confront still today and we are of the opinion that the preparation of more international academic research embracing to our historical, cultural, religional values is requisite to be able to mirror the truths.

Keywords: Orientalism, Image of Muslim and Turk in translations, West literature, European scientists.

1. Giriş

Batı felsefesinde baskın olarak görülen Doğu'yu ve halklarını yerme, inançları olan İslam'ı kötüleme ve bu yöndeki savlarını doğrulamışçasına yayma diye adlandırdığımız Oryantalist bakış açısının hala günümüzde var olması endişe verici boyutlardadır. Böyle bir negatif algının etkisini yitirmemesi, bu hezeyanları dile getiren ve dünyayı etkisi altına almış bilim adamlarından kaynaklanmaktadır diye düşünülebilir. Bu araştırmada Dünya tarihine eserleri ve düşünceleriyle damga vurmuş bilim insanı, yazar ve düşünörlere ait oryantalist bakış açılarından örnekler verilecektir. İlk bölümde Alman edebiyat dünyasında ve tüm dünyada oryantalist fikirleri içeren yapıtlarıyla hatırı sayılır yer edinen yazarlara ve eserlerine değinilecektir. İkinci bölümde ise İslam ve Türk imgesine olumsuz yönde yaklaşmayı tercih eden ünlü düşünörlerin bir kısmına ve yansıttıkları fikirlere örnekler verilecektir. Son bölümde Osmanlı Devleti'nin en parlak dönemlerinden olan 16.y.y.'da yaydığı korkuya reaksiyon olarak Alman ulusçularının denemelerinde oluşturulan oryantalist Türk imgesine örnekler sunulmaya çalışılacaktır. Bu örnekler demetiyle anlatılmak istenen, bu tür yanlış algıların ölkemizin uluslararası imajına bir tehdit teşkil ettiğini, kültürel zenginliğinin doğru yansıtılmasına zarar verdiğini anımsayarak tarihten faydalanıp ve çeviri edebiyat yazınına başvurarak tekrar gündeme getirmektir.

Bu anımsamayla beraber fikir yürütölecek olunursa, düşünceleleriyle dünyaya yön veren bilim adamlarının yaydığı Oryantalizm nedir? Aslında Oryantalizm kavramının sözlük anlamı: "Doğu'ya ait olan ya da Doğu'yu hatırlatan her şeydir" (Dikici, 2014: 2). Erkan Dikici, 2014 senesinde kaleme aldığı *Doğu-Batı Ayrımı Ekseninde Oryantalizm ve Emperyalizm* adlı makalesinde bu sorunun cevabını detaylarıyla şöyle açıklamaktadır:

"Oryantalizmin, Batı'nın Doğu'ya bakışını ifade eden akademik bir disiplin olduğu düşünölmektedir. Bu disiplin altında her kesimden bilim adamı ya da sanatçı, Doğu ile ilgili düşöncelerini ortak paydada bir araya getirmeye çalışmıştır. Oryantalizm adı altında yapılan bu çalışmaları, belirli bir döneme kadar olumlu karşılanmış, ardından sömürgeci

anlayışa hizmet ettiği düşüncesinden dolayı olumsuz bir anlam yüklenmiş ve eleştirilmeye başlanmıştır. Oryantalizmin olumsuzlanmasının ardında yatan temel sebep, onun “ötekileştirici” olma fonksiyonu olduğu söylenebilir; fakat ötekileştirmenin yanı sıra sömürgeciliğin de ilişkilendirilmesi gerektiği, bu çalışmanın anlatmak istediği düşüncelerden birisidir. Çünkü Batı, “öteki” olarak nitelediği Doğu toplumları için çeşitli dışlayıcı bakış açıları geliştirmiştir ve emperyalizmi de beraberinde uygulamıştır” (Dikici, 2014: 1).

Oryantalizm ayrıca branşlaşmanın özerkleştiği 19. yüzyıl bilim dünyasında gelişen mikro bir bilim dalıdır. İsim olarak Fransızca *Orientalisme* kelimesinden türetilmiş olan *oryantalizm* genel bir bakış açısıyla; “Doğu ülkelerinin din, dil, tarih ve medeniyetlerini araştıran ilim dalıdır.” (Germaner ve İnankur, 1989: 9). Bu bilim dalını icra eden kimseye *oryantalist* (orientaliste) denmektedir ve Doğu dilleri ve Doğu bilimleri uzmanı anlamına gelmekle beraber Doğu (Şark) toplumlarının tarihini, dinini, dilini, edebiyatını, kültürünü ve diğer bazı noktalarını araştıran bilim adamı anlamında kullanılmaktadır (Sönmezsoy, 1998: 25).

Günümüzde akademik bir çalışma alanı ve bilimsel bir konu olarak ele alınan oryantalizmi dünya çapında eserleriyle gündeme getiren Anouar Abdel-Malek ve Edward Said’in çalışmalarıdır (Kızılçelik, 2003: 113). Çoğu zaman eserlerinde Batı toplumunun gözüyle ve Doğuyu Batılıların kendi egzotik kurgularıyla irdeleyerek oluşturdukları yanlış anlamaları, ötekileştirmeyi ve bu yanlışları yayarak teşvik etmelerini eleştirel bakış açılarıyla ele almışlardır. Oryantalizmin geçmişten günümüze yolculuğunda yaşadığı süreçleri incelediğimizde özellikle Haçlı Seferleri ile yakılan kıvılcımla, Batılı eserler ve dünya tarihine buluşlarıyla iz bırakmış, fikirleriyle yön vermiş Avrupalı bilim adamları, düşünürler ve gezginlerin gerçeği yansıtmayan dayanaksız savlarıyla harladığı ve son dönemde ise reklamlar, kitap ve dergi kapakları da dahil dünyada etkisi tartışılmayacak politikacı, sanatçı, yazar ve her meslek gurubundan önde gelen, İslam ve Doğu karşıtı insan ve topluluğun kullandığı adeta bir yangın haline gelmiştir. Emperyalizmle kol kola ilerleyen bu Oryantalist hareketin merke-

zinde ise her daim Müslümanlığın temsilciliğini yapmış Osmanlı ve Türkiye Devleti olmuştur. Bu sebeple çok geniş alana yayılan bu bakış açısını özellikle kendi millet ve tarihimizdeki önemli noktaları baz alarak yukarıda bahsi geçen üç bölümle kısıtlama zorunluluğu hissedilmiştir.

2. Alman Edebiyatına damga vurmuş anı, günce veya gezi yazılarında yansıtılan ötekileştirilmiş Türk imgesi ve oryantalist izleri

1.1. Robertus Monachus / Keşiş Robert ve Kudüs'ün tarihi adlı eseri

Keşiş Robert'in *Historia Hierosolymitana (Kudüs'ün Tarihi)* adlı yapıtı 1. Haçlı Seferi'nin güncesi sayılmakta; anı, gezi yazısı ya da tarihsel belge niteliği taşıdığı bilinmektedir. Türk ve İslam ile ilgili olumsuz imgelerin araştırılması açısından önemli bir eser olmakla birlikte eserde Kudüs'ün tarihi Haçlı seferlerinin tarihi 11.y.y. sonu ve 12 y.y. başı Anadolu kültür tarihi ile ilgili detaylar mevcuttur ve ayrıca 11. ve 15.yy. dönemini kapsayan Haçlı Seferleri ve Avrupa'dan Kudüs'e yapılan hac ziyaretlerini anlatan ve Alman Edebiyatı tarihinde kapsamlı bir anı ve gezi yazısı olan bir yapıttır (Kula, 2011a: 33). Eserde Amin Maalouf; yollarının üstündeki birçok Rum kilisesini yağmalayan ve sayıları on binleri bulan Haçlı kümesinin başında Keşiş Pierre veya Peter olduğunu anlatır (Kula, 2011a, 33).

1.2. Hans Schilterberger ve seyahatnamesi

Hans Schiltberger seyyah ve yazardı. Soylu bir aileye aitti, muhtemelen Münih ve Freising arasında bulunan Hollern'de doğmuştu. Schiltberger 1394'te Lienhart Richartinger birliğine katıldı ve Macar Kralı (ve sonra İmparatoru) Sigismund komutasında Macaristan sınırında Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşa gitti. 28 Eylül 1396' da Niğbolu Muharebesi'nde yaralandı ve esir alındı; bacakları iyileştikten sonra Sultan I. Bayezid onu haberci olarak 1396-1402 yılları arasında göreve aldı. Bu süre zarfında Schiltberger Osmanlı ordusuyla Anadolu ve Mısır'da seferlere katıldı. Ankara Muharebesi'nde (20 Temmuz 1402) Bayezid'in mağlubiyetinden sonra Schiltberger galip gelen Timur'un emrine girdi.

Timur'la Semerkant'a ve belki Ermenistan ve Gürcistan'a gitti. Timur'un ölümünden sonra (17 Şubat, 1405) Timur'un en güçlü oğlu Şah Ruh'un, sonra Şah Ruh'un kardeşi Miran Şah'ın, ondan sonra da Miran Şah'ın oğlu Ebu Bekir'in esiri oldu. Ebu Bekir'in ordusu ile Ermenistan boyunca gidip geldi (Schiltberger, b.t./1995). Schiltberger'in Reisebuch'u (seyahat kitabı/ seyahatname-si) sadece kendi deneyimlerini ve o dönemin tarihi olaylarının kısa özetlerini içermekle kalmayıp, ayrıca özellikle kendi bulunduğu ülkeler ve onların adetleri hakkında bilgiler de vermekteydi. Eserde önce kendisinin gezmiş olduğu, Tuna'nın "bu tarafındaki" topraklar gelir; bunun ardından Türklerin elinde bulunan, Tuna ile Karadeniz arasındaki topraklar gelir; son olarak Schiltberger'in bulunduğu uzak diyarlar, Trabzon'dan Rusya'ya, Mısır'dan Hindistan'a, anlatılır. Bu bölgesel coğrafyada Bursa, Batı Kafkasya ve Ermenistan'dan çeşitli yöreler, Hazar Denizi'nin etrafındaki bölgeler ve ordaki insanların (özellikle kızıl Tatarların) adetleri; Sibirya, Kırım ve Kaffa'daki Ceneviz kolonisi (kendisi orada 5 ay geçirmiştir); ve Mısır ve Arabistan'ın tarifleri özellikle kayda değerdir (Schiltberger, b.t./1995).

Ermenistan ve Karadeniz'in ötesinde varlıklarını devam ettiren Katolik misyonlara ve, Büyük Tataristan'da bulunan Hristiyan toplulukları hakkında yazdıkları da Hristiyanlık tarihi açısından önemli sayılır. Schiltberger'in Reisebuch'u Türkçeye "*Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*" adıyla çevrilmiştir fakat ne zaman yazıldığına dair net bir bilgi bulunmamaktadır. Tarihi hem de 600 yıl öncesini bir esirin kaleminden okuyabilmek açısından değerli bir yapıttır. Niğbolu Savaşı'nda Türklerin, altı yıl sonra da Timur'un ordusunun eline esir düşen Schiltberger'in Bavyera'da başlayıp Anadolu'ya, Asya'nın ortalarına hatta Sibirya'ya kadar uzanan ve yine Bavyera'da biten macerası; geniş bir coğrafyadan gündelik hayat gözlemleri anlatılır (Schiltberger, b.t./1995). Kimilerince Türkoloji'nin başlangıcı olan bu yapıtta Türkler; Hristiyanlığın düşmanı, öldürücü, yakıcı, yıkıcı ve soyguncu Hristiyan dünyası dışındakilerin tamamı dinsiz ve inançsız ülkesi olarak imgelenmiştir (Kula, 201(seyahatname)1a: 33). O dönemki Asya ve Anadolu konusunda çeşitli betimlemeler yapar. Eserin orijina-

linin sonuna eklenen bazı dil metinleri Türkçe tercümede de verilseydi, son derece faydalı olabilirdi (Schilterberger, b.t./ 1995). Bu Tatarca dil örnekleri üzerinde yapılmış çalışmaların Almanca'dan çevirisi ile ilgili bir örnekte Tatarca duanın orijinal yazılışı ve transkripsiyonu şöyle sunulmuştur (Helmholdt, 1964/1966):

“Atha bisum chi kockta sen, alguschludur senung adung; kellsun senung hanluchung; bolsun senung erckchun aley girda u-chokchta; [wer wi]sum gundaluch ottmeckchimisny bugun; koy bysun iasachin (jasochin), aley bis [wis dache] koyellum bysum iasochlomosny dacha; koyma bisni sunamachka; illa gartha wisni gemandan ... (Ata bizüm ki kökte sen, alguşludur senuñ aduñ; kelsün senüñ hanlukuñ; bolsun senüñ erküñ alay yerde ukökte; ver bizüm gündelük ötmekimizni bugün; koy bizüm yazoqnı, alay biz dakı koyalum bizüm yazoklomuznı; koyma bizni sunamaka, illa gortar bizni yamandan)”.

1.3. Macaristanlı Georg ve Türkler Risalesi Adlı Aseri

1436'da Transilvanya'ya giren II. Mahmut 'un ordusuna 16'sında tutsak düşer ve Anadolu'ya getirilir. Balkanlı bir genç olan Georg, 22 yılını Anadolu'nun çeşitli yerlerinde tutsak olarak geçirir ve 1458 yılında özgürlüğüne kavuşur. Sonrasında Roma'ya döner ve Vatikan'da önemli roller üstlenir. Yazmış olduğu anı izlenim ya da gezi yazısı olan *Türk Risalesi* 1480'den itibaren Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde farklı zamanlarda basılmaya başlanır. Eserde bir tutsak olarak izlenimde bulunmasına rağmen, Georg'un Anadolu- Osmanlı -Türk kültürünün gündelik hayattaki yansımaları insan, doğa ve din ilişkilerine dayandırılarak betimlenmiştir (Kula, 2011a: 34). Türkçe'yi ve İslam'ı namaz kıldırarak kadar bilen Georg, Türklere ait olumsuz özelliklerin yanı sıra Türk insanının ya-lınlığı, mütevazılığı, hoşgörüsü, temizliği, dürüstlüğü, güvenilirliği ve insan severliği de anlatılmıştır. 15 yy. Anadolu kültürünü yansıtan bu eserin sonuna Georg Yunus'un; “Yanar içim, göynür özüm...” dizesiyle başlattığı insancıl ve evrensel şiirini Latince'ye çevirerek ekler”(Kula, 2011a: 34). Bu durum kültürel etkileşimin somut bir örneğini teşkil eder.

1.4. Bartholomaeus Georgievits ve Türklerin gelenek ve göreneklerinin anlatımı

Bartholomaeus Georgievits, 12 yy. Anadolu'sunda tutsak olarak yaşamıştır. 1544'te Avrupa'da birçok dile çevrilerek 16.yy.'ın çok satanları arasına girmiştir. Tıpkı diğer çağdaşı Georg gibi eserinde Osmanlı ve Türk kültüründeki ibadet, inanç ve kuralları, eğitim dizgesi, evlilik, imaretler, vakıflar, ölüm, askerlik, şenlikler, toplumsal yapılanma, tabakalaşma, tarım, insan hayvan ilişkisi, zanaatçılık, konut, giysi, yiyecek-içecek alışkanlıkları gibi konularda ayrıntılı açıklamalar da bulunmuştur (Kula, 2011a: 34, 35). Yazar böylece öteki olarak bakılan Türk kültürünü dünyaya tanıtmıştır.

1.5. Türk tutsaklığında Suebyalı bir tüccar olan Han –Ulrich Krafft

1550'de Almanya'da Ulm'de doğan Krafft birkaç dil bilir ve 1573 yılında ticari amaçla Doğu gezisine çıkar. 1573 yılında Türkler tarafından tutsak alınır ve 2 yıl sonra 1575'te serbest bırakılır. Tutulduğu tutuk evinin kötü koşulları nedeniyle, Türklere ilişkin olumsuz anılar ve izlenimlere yer verir. Eserinde Türklerin inancı, günlük yaşamı, insan ilişkileri, dini yasaklar, hak hukuk duyarlılıkları, erke bağıllık, taşkınlıklardan sakınmaları, çok kadınla evlilik, tutsak pazarları, rüşvetçilik, tutukevinin zor koşullarını anlatır ve 1621'de ölür (Kula, 2011a: 35).

1.6. Salomon Schweigger ve Türk Sultanın Sarayındaki İzlenimleri

1578-1581 yılları arasında İstanbul'da bulunan ve bu arada Kudüs'e de giden Salomon, 1608'de izlenim ve gözlemlerini *Almanya'dan İstanbul ve Kudüs'e Yeni Gezi Betimlemesi* adıyla yayımlar. Bu gezi yazısı aldığı olumlu karşılıktan dolayı birçok kez basılır. Osmanlı devletinin Avrupa için tehdit, tehlike ve korku oluşturduğu dönemde yazıldığı için kültür tarihi açısından pek önemli olmasa da Türk imgelemesi açısından değerli sayılabilir (Kula, 2011a: 35).

1.7. Johann Wild ve Bir Hristiyan Olarak Yaptığı Gezilerin Betimlemesi

Johann Wild 1604-1611 yılları arasında Macaristan'da Türklere esir düşmüştür. Bu süreçte alınıp satılmaya devam eden Wild

bu yaşadıklarını kitaplaştırıp Bir *Hristiyan'ın Gezi Betimlemesi* adlı eserini oluşturmuştur. Osmanlı topraklarında bulunan tutsak pazarlarında Hristiyanların alınıp satılması, Protestan olan Wild' in anılarını anlatırken Türkler Tanrı'nın kırbacı, şeytanın uşağıdır; cümlesinden etkilendiğini göstermektedir (Kula, 2011a: 36). Bu dışlayıcı imgeleri aktaran Wild' in ayrıca Antik dönemle ilgili bilgiye sahip olması belli bir eğitim düzeyine sahip olduğunu gösterir (Kula, 2011a: 36).

Yapıtında Kutsal Gömüt, Hristiyanlığın yolundan döndürülemezliği, acımasız uygulamalar, egzotik öğeler ve sarsılmaz bir inaç gibi bir tutsağın anı yazısının geleneksel öğelerini aktarmaktadır. Yapıtının nesnel bir anlatıma sahip olması dikkat çekmektedir. Sahiplerinin insancıl yönlerini de aktarmış, Türklerde soy sopun önemli olmadığını, Türklerin devlet yönetiminde ilerletilemez olduğunu, paşaların ve Türk ordusunun genellikle Hristiyan olduğunu, Galata'daki Hristiyanların kendi geleneklerini yaşadıklarını, buradaki sokakların pis koktuğunu, padişahların kardeşlerini katlettiğini, Türklerin dışa karşı her zaman tepkili olduğunu iletmiştir (Kula, 2011a: 36, 37). Wild Mekke'yi ve Kabe' yi ziyaret edip, izlenimlerini yazıya döken ilk Avrupalılardan biridir. Din adamı olarak İstanbul'daki Avusturya büyükelçiliğinde görevlendirilen yazar 1573-1578 arasındaki dönemle ilgili izlenimlerini 552 sayfadan oluşan eserinde tarih, kültür tarihi, edebiyat, imge bilim, sosyoloji alanlarını ilgilendirecek ayrıntılı bilgiler vermiştir.

Döneminde tarihsel ve kültürel koşulların yarattığı ötekileştirici bakış açısıyla eserinde oldukça olumsuz Türk ve İslam imgesi sunmaktadır. Bir Hristiyan din adamının beş yıllık gözlemlerinin anlatıldığı günce Türkleri acımasız, kıyııcı, yıkıcı ve Hristiyanlığın kalıtsal düşmanı olarak anlatmaktadır (Kula, 2011a: 37).

1. 8. Adam Olarius ve Yeni Doğu Gezi Yazısı Betimlemesi

Adam Olarius' un *Yeni Doğu Gezi Yazısı Betimlemesi* adlı eseri Olarius' un ticari amaçla İran'a yaptığı gezide edindiği izlenimleri topladığı 1647'de yayımlanan ayrıca Alman edebiyatında gezi yazısı türünün ilk bilimsel örneği kabul edilen yapıtıdır. 1599'da doğan ve 1671'de vefat eden Olarius, eserinde o dönemde İran

sarayında Türkçe konuşulduğunu kaydetmektedir (Kula, 2011a: 37). Eser birebir Türklerle ilgili olmamakla birlikte, İran'daki devlet adamlarının Türk kökenli ve Müslüman olması dolayısıyla eserde imgesel ve ötekileştirici değerlendirmeler mevcuttur.

2. İslam ve Türk imgesinin ünlü düşünürlerce oryantalist bakış açısıyla aktarılması

Benzer olarak, İslam ve Türk imgesinin tarihin genel akışında sanat, kültür, bilim, edebiyat, politika ve dini inanışlara farklı dönemlerde farklı yoğunluklarda düşünsel ve felsefi yansımaları olmuştur. Bu Batı toplumlarında Asyalı, Doğulu veya Türk imgesinin anlamlandırılıp değerlendirilmesinde bazen de çarpıtılmasında rol oynamıştır. Bu çarpıtmanın nedenini Edward Said şu şekilde açıklar; “Şark Avrupa’nın sadece komşusu değildir. Aynı zamanda Avrupa’nın en büyük, en zengin, en eski sömürgelerinin mekânı, uygarlıklarının ve dillerinin kaynağı, kültürel rakibi, en derin, en sık yinelenen öteki imgelerinden biridir.” (Said, 1998: 11). Bu olumsuz anlamlandırma sürecinde doğrudan katkı ya da çarpıtmada bulunan Avrupalı düşünürlerin etkisi yadsınmaz boyutlardadır. Örneğin ünlü Alman düşünürü, matematiğin kurucularından, Almanya’da 1700lerde kurulan Bilimler Akademisinin ilk başkanı olan Gotfried Wilhelm Leibniz’in eserlerinde felsefe düzeyinde Türk ve İslam konusunda değerlendirmelere rastlanılır (Kula, 2011a: 46). Kendisi Antik Yunan düşünce birikiminin Avrupa tarafından yeniden bulunmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca Leibniz’in Adımlı Reckoner (Stepped Reckoner’i bugün kullandığımız bilgisayarların ilkel atalarından biridir (“Stepped Reckoner”, 2017). Mısır’ın Fransa tarafından fethedilmesini ilk ortaya atan kişilerdendir. Dönemin Rus çarıyla 1711’de bağlantı kurmuş ve o dönemde danışmanlarından biri olmuştur. En önemli felsefi yapıtı olan teklik bilgisi anlamına gelen *Monadolojiyi* 1683’ten itibaren Osmanlılara karşı kazandığı zaferlerle Almanya ve Avrupa’da abartılı şekilde övülen prens Eugene’ye ithaf etmiştir (Kula, 2011a: 46, 47). Leibniz’ in kurguladığı Türk imgesi ise şu sözlerinde açıkça ifade edilmiştir (Kula, 2011a: 46).

“Türklerin kader anlayışı akıl dışıdır, çünkü tehlikelerden sakınmayı önler, öngörüyü ve akıl yürütmeyi özendirmez. Bu

anlayışa göre Türkler iyi ya da kötü ayrımı yapamaz, nedenlerle ilgilenmez; bu sebeple önlerine konulanla yetinirler”.

Dünya tarihine damga vurmuş diğer bir düşünür olan Immanuel Kant da Türk imgesinin gerçek dışı yansıtılmasında etkili olmuştur. Üniversitesinde felsefe, fizik ve matematik eğitimi alarak belli konular üzerinde kendisini geliştirmeyi başaran Kant, 1781 yılında felsefe alanındaki *Saf Mantığın Tenkidi* adlı ilk eserini vermeyi başarmış, genç yaşında güneş sisteminin meydana gelişinin üzerinde çalışmalar yapmaya başlamış, yaptığı çalışmalar ile Nebula hipotezini ortaya atmıştır (“Immanuel Kant Kimdir?, 2017”). Avrupalı akıl ilkesel ve tözsel olarak Asyalı akıldan üstündür. Weisner-Hanks’ın verdiği bilgiler uyarınca ırk olgusunu ilk ayrımcı yaklaşımla ele alan filozoftur. Bunu da şu cümlelerinde açıkça hissettirmektedir (Kula, 2011a: 47):

“Küçük Asya’da yani Anadolu’da akıldışlıklar egemendir... Doğulu ya da Asyalının cinselliği ahlaktan yoksundur... Türkler ölçülü ancak çirkin insanlardır... Türkler egemenlikleri altına aldıkları Balkan ve Avrupa halklarının yurttaşlaşmalarını engellemiştir. Asyalı saldırganlar, bölünmüş Hristiyanlığın yok etmek istemiştir. Müslümanların cennet anlayışı ikiye bölünmüştür”.

Müslüman, Doğulu, Asyalı veya Türk imgesini dünyaya yanlış aksettiren diğer bir ünlü kuramcı ise Johann Gottfried Herder’dir. Kültür felsefesi kuramcısı olan Herder, Yunan severliğin yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur (Kula, 2011a: 47). Avrupa Cumhuriyeti düşüncesini öne atarak Avrupa Birliği düşüncesini o dönemde gündeme getirmiştir. Herder’in milliyetçilik düşüncesi, evrensel görünen, fakat aslında dünyanın yalnızca belli bir kesimini vurgulayan “hümanizm” kavramının da esas anlamını barındırır. Doğru bir hümanizm anlayışı, düşünürün milliyetçilik anlayışı içinde bulunabilir (İplikçi, 2017). Johann Gottfried Herder’in oryantalist fikirleri aşağıdaki ifadelerde açıkça görülmektedir (Kula, 2011a: 47):

“Üç yüzyıldan bu yana Avrupa’da bulunmalarına karşın, hala Avrupa’ya yabancı olan barbarlar olan Türklerin Avrupa’da

yeri yoktur.... Türkler Avrupa'nın en güzel ülkelerini çölleştirmiş, bir zamanların akıllı Yunan halkını aşağılık barbarlar durumuna sokmuş, birçok sanat yapıtını bir daha yerine konulamayacak ölçüde yok etmiştir. Bütün Avrupalılar için kocaman bir zindan olan Türk imparatorluğu, zamanı gelince çökecektir".

Doğu'yu, Anadolu'yu bilgeliğin erdemin ve kültürlerin beşiği olarak görmekle birlikte, Yunanistan'ın Avrupa'nın umudu olduğunu iddia eden Herder, yukarıda görüldüğü üzere doğu kültürünün en güzel temsilcisi olan, Türkiye'de yani Anadolu topraklarında yaşayan Türkleri ikiye bölme şeklinde yermekte, adeta kendiyi çeliştirmektedir. Avrupa Birliği hayalini ta o dönemde dile getiren Herder, Türklerin Avrupa'da yeri olmadığını vurgularken aslında şu dönemde yani günümüzde Türkiye Cumhuriyeti'ne Avrupa Birliği üyeleği konusunda Avrupa ülkelerinin takındığı ikiye bölme tavrı aynen takınmaktadır. Günümüzde sürdürülen Herder ve diğer Oryantalist düşüncelerin fikirlerinin yüzyıllar ötesine aktarılmasıdır. Aynı Oryantalist düşünceleri savunan bir diğer önemli figür ise George Wilhelm Friedrich Hegel'dir. Avrupa, Almanya ve Hristiyan merkeziliğinin en önde gelen kuramcısı olan Hegel, aydınlanma düşüncesinin geliştiricisi, diyalektiğin dizgeleştiricisidir. O da diğer bilim insanları gibi Doğu ve Türkler hakkında gerçekliği yansıtmayan Oryantalist fikirlerini şu cümlelerle ifade etmiştir (Kula, 2011a: 48):

"Doğuda istenç ve bilinç özgür değildir.
Doğuya ait şeyler felsefeden silinip atılmalıdır.
Doğu dünyaya ayrılaşmamış bakışı simgeler.
Doğulular insan olduğu için özgür olması gerektiğini anlayamazlar.
Asya başlatır, Avrupa sürdürür.
Doğuda ışık içi değil dışı aydınlatır.
Müslümanlık kaba sabalık ve keyfiliktir.
İslam, öznel dünyasallığı teke bağımlılaştırır.
İslam fanatizminin özü terördür.
Avrupalı aklını özgürce kullanır.
Öz bilinç ancak Batıda özgürleşir.

Kaba saba Türkler buluntu bir akla sahiptir.
Türkler bile azınlıklara inanç özgürlüğü sağlamıştır”.

Yukarıda görüldüğü üzere Avrupalılarla Türkleri karşılaştıran Hegel, Türklerin dini olan İslam’ı aşağılamakta Türklerin düşünme yeteneğinin olmadığını savunmaktadır. Benzer Oryantalist fikirleri diğer ünlü düşünürler Karl Marks ve Freidrich Engels de taşımaktadır. Bu fikirleri şu ifadelerde açıkça görülmektedir (Kula, 2011a: 48); “Türkiye Avrupa meşruiyetlerinin kanayan yarasıdır... Türkiye çürümektedir ve giderek daha fazla çürüyecektir...”. İki ünlü düşünür de Türkiye’nin bir şekilde mutlaka yavaş yavaş da olsa yıkılacağını savunmaktadır. Fakat yukarıda görülen çelişkili bakış açıları olduğu gibi bu oryantalist savlarla birlikte; Türkiye’deki azınlıkların Avusturya ve Rusya’daki azınlıklardan daha fazla özgürlüğe sahip olduklarını vurgularlar; Avrupa devriminin düşmanı saydıkları Rusya’nın etkisizleştirilmesi ve Balkanlar’da Osmanlı toprak bütünlüğünün korunması amacıyla çıkarlarına dönük bir pozisyon alırlar (Kula, 2011a: 48). Aynı göreceli ve Avrupa merkezli yaklaşımla Türklerin akıl soyutlaması gerektiren uygar değerler yaratma yeteneğinden yoksun olduğunu ileri sürerken; Türkiye’nin Avrupa devletler düzeninin ve hukuk dizgesinin ayrılmaz bir parçası; Türk köylüsünü ise, Avrupa köylülüğünün en becerikli ve yetenekli temsilcileri, Türk ordusunun Avrupalı bir ordu olduğunu söylemekten çekinmemişlerdir (Kula, 2011a: 48). Bu iki düşünürün ömürlerinin son dönemlerinde Oryantalist bakış açılarından uzaklaşmış oldukları oldukça dikkat çekicidir.

3. 16.yy’da Denemelerinde Oluşturulan Türk İmgesi ve Oryantalist İzler

3.1. İlk Alman Ulusçu Ulrich Von Hutten’in Türk Konuşması ve Oryantalist İzler

Ulrich von Hutten 1488 yılında doğmuş ve 1523’te ölmüştür. Von Hutten, Martin Luther Reformları yanlısı, Alman hümanist düşünür, imparatorluk şairi ve imparatorluk şövalyesi ünvanlarıyla bilinmektedir. Ulus bilincinin ilk uyanışlarının simgesi olan Von Hutten’in bu uyanışa yaptığı katkılar abartılı biçimde övülür. Orta çağın genel gereksinimi olan teoloji eğitimi almıştır fakat

çağdaşlarından onların yerleşik kilise ve din konusundaki fikirleriyle farklılık gösterir. Papalık'a karşı yürütülen savaşı ulusal istemlerle bütünleştirmeye çalışır (Kula, 2011b: 16). Çağdaşları olan Johannes Reuchlin, Martin Luther, Erasmus von Rotterdam ve Franz von Sickingen gibi düşünürlerle de yoğun ilişki ve iletişim içinde olan yazarın Oryantalizm ve Türk imgesi bakımından başlıca yapıtı Türk Konuşmasıdır (Türkenrede). Yazılı olarak önceden hazırlanmış yazısında Türklerden şu şekilde bahsetmiştir(Kula, 2011b: 17, 18, 19, 20):

“... büyük bir orduya ve savaş için gerekli bütün donanımlara sahip, savaşçıları yönetmesini bilen insanlardır.» « Asya'ya özgü şehvetliliğin yumuşattığını ve gereğinden fazla zevk ve doyumun bedenlerini yorgun düşürdüğünü sanmak veya düşünmek yanıltıcıdır. Onlar sürdürdükleri aralıksız savaşlar sayesinde bedensel ve zihinsel yönden çelikleşmişlerdir... Parlak başarılarının bilincindedirler ve en zengin halklardan aldıkları ganimetler coşkularını arttırmakta, en yüce şeyleri amaçlamaktadırlar. Böyle bir düşman, Almanya'nın başına bela olmuştur ve Almanya'yı ondan ayıran deniz veya topraklar yoktur. Almanlar bütün Hristiyanların yardım diye yalvardığını görmeli, Türklere karşı dirence hazırlanmalı ve Almanya'yı savunmaya kararlı oldukların kanıtlamalıdır ... Tehlike yakındır! Anlatımsız bir şöhret kazanma fırsatı doğmaktadır, uyanın, uyanın! Sizlere Alman olduğunuzu anımsatma görevi hiçbir zaman bugünkü gibi kaçınılmaz olmamıştır... Her türlü barbarlığın kirli bir karışımı olan bu halkı, Hristiyanlığın en baş düşmanı Türkleri kendinize efendi mi yapmak istiyorsunuz?”

3.2. Rotterdamlı Desiderius Erasmus'un Yapıtlarındaki Türk Algısı ve Oryantalist Detaylar

Evrimeci ve evrenselci olan Erasmus (1456/1466-1536) Rotterdamlıdır, bir rahibin evlilik dışı ilişkisinden doğmuştur. Dönemin ünlü ve tarihin ilk savaş karşıtı filozoflarından. Dinsel bir eğitim almış bunu kurumsal eğitimle birleştirerek Avrupa hümanizminin önde gelen figürlerinden olmuştur. Salt bir evrensellik arayışındadır ve yaşamı boyunca hep barışı ve baskı ve

bağnazlıktan kurtulmayı hedeflemiştir. İngiliz hümanist Thomas Morus ile yakın arkadaşır. (Kula, 2011b: 23). Roma Kilisesi'ni n bağnazlıklarını eleştirmiştir. Erasmus *Deliliğe Övgü* adlı eserinde diğer toplumlar içinde Türkleri şu şekilde betimler: "İngilizler, güzellik, müzik ve mutfak; İskoçlar, soyluluk; Fransızlar, kibarlık; İtalyanlar, edebiyat ve konuşma sanatında övünme; Yunanlılar, bilimlerin kurucusu olmakla övünme; Türkler, barbar, Tanrıyla hakiki ilişki kurduklarını ısrarla iddia edip Hristiyanlar ve onların batıl inançlarıyla alay etme" yönüyle okuyucuya sunmuştur (Kula, 2011b: 24). Evrensel filozof ve barış savaşçısı olarak görülen Erasmus Türklere Hristiyanlığın bir şekilde empoze edilmesi zorunluluğuna dikkat çeker ve bu konuyla ilgili Türkleri alt etmenin en etkili yolu Hz. İsa'nın öğrettiği ve dünyaya duyurduğu şeylerin somutlaştığını görmeleri olduğunu belirtmektedir (Kula, 2011b: 27). Onun değimiyle; "Türkler de insandır ve gönüllerinde ne demir ne de çelik vardır. Türkler de vahşiliklerini bırakabilirler. Hayvanların da eğitilerek yapmaya alıştıkları işlere Türkler de alıştırılabilir" (Kula, 2011b: 28).

3.3. Georgius Agricola'nın Eserindeki Türklerle Savaşa Teşviki ve Oryantalist İmgeler

Agricola'nın 1529 yılında *Türklere Karşı Savaşın Gerekliliği Hakkında Konuşma* adlı eseri Kral Ferdinand 'a Türklere karşı savaşın hiç savsaklanamayacağı konusunda Latince olarak yazılmış bir çağrıdır. Bu çağrı o dönemde (1529 yılı) Türkler Viyana'yı kuşattığında Almanlar'ın içine düştükleri büyük korkuyla ilişkilendirilmektedir ki; 1530 'da vakit kaybetmeden Türklere saldırımayı önerir. Eserde aynı zamanda Türklerin savaş yeteneğinden değil hilelerinden, alçaklıklarından, ihanetlerinden korkmak gerektiği belirtilmiştir. Yayıncı Fabricius eserde 1. Viyana kuşatmasından sadece 3 yıl sonra Avusturya'ya Türklerin büyük bir orduyla tekrar saldırarak "ateş ve kılıçla bir kasırga gibi her şeyi yok ettiklerini" önerir ve "bu alçak zalim- Kanuni Sultan Süleyman- ne sadakat ne inanç ne de dostluktan dolayı kimseye saygı duyar; sadece gemenemez bir egemenlik tutkusuyla her şeyi erki altına almak ister" (Kula, 2011b: 34). Eserde aynı zamanda şu alt başlıkların içeriğine bol miktarda atıf görmekteyiz (Kula, 2011b: 36- 61):.

*"Türkler egemenlik tutsağı açgözlülerdir...
Hiçbir Hıristiyan ülkesi Türklerin boyunduruğuna dayanamaz...
Türkler felsefeden korkarlar ...
Türklerin vahşiliği vahşi hayvanları bile geride bırakır...
Yakıncı yıkımcı olan Türklerin acımasızlığını iyice deneyimledik...
Germany- Almanya her bakımdan büyüktür...
İstanbul'u alacak Doğu'nun imparatoru olacağız.
Gözü pek Avrupalılar Asyalı aptalları yenecektir...
Avrupalılar dayanıklı savaşçılar, Türkler korkak eşkıyalardır...
Türklerin öldürüm ve yıkımlarına katlanan Almanlar utanç duymalıdır...
Germenler Türklerin eylemlerini cezasız bırakmazlardı...
Almanya'nın onuru Türk topraklarına saldırıyı gerektirmektedir.
Asyalı atlılar karşısındaki ok yağmuruna tutar...
Büyük bir utançla yitirdiğimiz ülkeleri büyük bir övünçle geri alacağız ...".*

Yukarıda sıralanan Oryantalist fikirleri gerçekmişçesine kendi halklarına miras bırakan ve bu miras fikirlerin hala korunmasına sebep olan Avrupalı seyyahlar, gezginler, düşünürler ve bilim adamlarına kendi toplumlarından manidar bir cevap sunulabilir. Örneğin İngiltere Prensi Charles'ın 1993'te Oxford Üniversitesi'ndeki *İslam and West (İslam ve Batı)* adlı konuşmasında Batı toplumlarının İslam'ın doğasıyla alakalı yanlış anlamaları, kültür ve medeniyetlerindeki birçok şeyi İslam kültürüne borçlu olduklarını bilmemelerinin cahillik olduğunu ifade etmesi; ayrıca bu yanlışların kabataslak alınan tarihi bilgilerden kaynaklandığını ve bu durumun aksine; Orta Asya'dan Atlantik kıyılarına kadar yayılan Orta Doğu İslam ülkelerinde ilmin ve bilimin ilk temsilcilerinin yaşamış olduğunu anlatmış olması verilebilecek en iyi cevaplarıdır ("İslam and the West", 1993). Ayrıca konuşmasını sürdürürken İslam'ı Batı'nın kendi düşmanı, kendi toplum ve kültürlerine yabancı bir inanç sistemi olarak görmekle aslında Batılıların kendi tarihleriyle olan büyük alakasını görmezden geliyor ya da siliyor olduklarını ifade etmiştir. Bu konuşmasıyla hala toplumlarının büyük bir yanılgıya düştüklerini vurgulayan Prens Charles, gerçekte Batı ve Doğu kültürlerinin günümüzde hiç olmadığı ka-

dar dayanışmaya ihtiyaç duyduğunun altını çizmiştir ("Islam and the West", 1993). Bu tür barışçıl ve dünya kültürlerinin tamamını doğru kanallardan bilimsel verilerle anlamaya teşvik eden birçok demeç ve cevaba ulaşılabilir. Bu cevaplara ulaşmak kaçınılmaz olarak her toplumun beyninin temsil eden akademik ve kültürel azalarını bu konulara yönelmeye itmektedir.

Sonuç

Yukarıdaki örneklerle üç farklı başlıkla sunulan ve Türklere odaklanılarak yapılan bu oryantalist söylemlerden anlaşılacağı gibi, Türkler tarihin en eski dönemlerinden bu yana İslamiyet'in bayraktarlığını yapmış, hatta belirtilen eserlerdeki gibi Müslüman kimliği Türk kültürüyle özdeşleştirilmiştir. İslamiyet'in gereği olarak İslam'ı yayma amacıyla yapılan fetihler, Avrupa kültüründe özündeki kutsal hedefi anlama gereği duyulmadan barbarlıkla özdeşleştirilmiştir. Benzer olarak yıkılma korkusuyla yoğurdukları Müslüman olan Türkleri ötekileştirme duygusu, bazı zamanlar nefrete dönüşerek Avrupalı eserlerde -özellikle Alman düşünürler ve edebiyat bağlamında- yukarıda verilen detaylardaki gibi şekil bulmuştur. Günümüzde bu ülkelerle ve bu ülkelerdeki gerçeği yansıtmayan oryantalist fikirlerine tamah eden diğer toplumlardaki yanlış algıları silmek, her Türk bilim insanının üzerinde durması gereken bir sorundur.

Kültürler ve uluslararası dayanışma ve şeffaflığın gerçek yerini bulabilmesi için, tarihimizi, inancımızı, geleneklerimizi en iyi şekilde anlatan eserlerle adeta algı savaş açılmışçasına yürütülen bu oryantalist propagandayı durdurmalı, akademik, barışçıl bil tavrıla gerçeklerimize ışık tutup Doğu'nun Batı'nın sömürgesini olmadığını her anlamda ifade edecek hümanist platformlar aramalıyız. Bunun için halihazırda ülkemiz bilim insanlarınca yürütülen kültürel, tarihsel ve çeviri bilimsel projeler arttırılabilir. Farklı kültürleri doğru ortak paydalarda birleştirmeyi hedefleyen uluslararası derneklerle daha işbirlikçi bilimsel her türlü faaliyet gerçekleştirilebilir. Ve de en önemlisi ulus olarak hakkımızda yazılanları orijinal metinlerden anlayıp çevirebilmeyi mümkün kılan ana dil edincinin üstüne yabancı dil edincini eğitim sistemimizde tek bir dile takılmadan güçlendirebilmemiz iyi çözümlerden biri olabilir.

Kaynakça

Birincil Kaynaklar

Kula, O., B. (2011a). Batı Edebiyatında Oryantalizm I, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Kula, O., B. (2011b). Batı Edebiyatında Oryantalizm II, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları

İkincil Kaynaklar

Dikici, E. (2014).Orientalism and Imperialism within the Concept of East-West Division.

Journal of History Culture and Art Research. Vol. 3, No. 2.

GermaneR, S. VE İnankur, Z. (1989). Oryantalizm ve Türkiye, İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları.

Helmholdt, W., "Das türkische Vaterunser in Hans Schiltbergers Reisebuch", Folia Orientalia, 6 (1964) ve Central Asiatic Journal 11 (1966).

"Islam and the West'" at the Oxford Centre for Islamic Studies, The Sheldonian Theatre (27 October, 1993), prince wales-titled-islam-and- west-hoxford-centre-islamic-studies-sheldonian

İmmanuel Kant Kimdir? (2017, 8 Ekim). Erişim adresi <http://www.yenivatan.at/immanuel-kant-kimdir-kants-wanderung-ueber-das-nebelmeer/>

İplikçi, A. (2017). Johann Gottfried Herder’de Milliyetçilik düşüncesi. Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 1 (1), 126-135. <http://dergipark.gov.tr/farabi/issue/31364/343524>

Kızılçelik, S. (2003). *Küreselleşme ve Sosyal Bilimler*, Ankara: Anı Yayınları.

Schilterberger, J.(b.t.) *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*, Als Sklave im

Said, E. (1998). *Oryantalizm*, Çev: Nezih Uzel, İstanbul: İrfan Yayınları.

Sönmezsoy, S. (1998). *Kuran ve Oryantalistler*, Ankara: Fecr Yayınları.

Stepped Reckoner. (2017, 28 Haziran). Brittanica, The Online Encyclopedia içinde. 10 Nisan 2018 tarihinde <https://www.britannica.com/technology/Step-Reckoner> Adresinden erişildi